

УДК 174.33

Леся Лебедик, аспірант кафедри культурології та історії

Полтавського університету споживчої кооперації України

ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНИХ І ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ ЯК ОСНОВИ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАГІСТРІВ ЕКОНОМІКИ

У статті досліджується зміст загальних і професіональних компетенцій магістра економіки як майбутнього викладача. Систематизовано вимоги до його особистості, які мають бути основою програм педагогічної підготовки магістрів економіки у вищих економічних навчальних закладах.

Ключові слова: компетенції, магістри економіки, ключова компетенція, професіографічна методика.

Постановка проблеми. Завдання професійно-педагогічної підготовки магістрів економіки найчастіше вирішуються шляхом запровадження в навчальний процес інноваційного змісту і технологій навчання. Однак, слід враховувати, що результатом освіти є освіченість і компетентність фахівця. Освіченість людини вимірюється у знаннях і вміннях, компетентність – у компетенціях. Відомо, що компетенція є здібність, заснована на знаннях, досвіді, цінностях, набутих завдяки навчанню; те, що породжує вміння; характеристика, яку можна виявити, спостерігаючи за діями, вміннями.

Якість освіти сьогодні прийнято вимірювати не у знаннях і вміннях, а у відповідних до вимог суспільства компетенціях, адже можна бути освіченим але не компетентним – не зможти проявити (мобілізувати) свої знання у конкретній ситуації. Однак, професійна компетентність багатьох викладачів чітко прив'язана до конкретних потреб індустріального суспільства, яке здає свої позиції. Суспільство знання, яке йде на його зміну, в більшій мірі орієнтується на зовнішній світ і йому потрібний інший тип викладача (магістра економіки) як носія ідей цього суспільства.

Аналіз публікацій з даної проблеми показує, що якість педагогічної підготовки з урахуванням вимог до професійної компетентності завжди вивчалася дидактикою вищої школи як основна категорія. Узагальнення останніх публікацій, в яких розв'язувалася дана проблема, показало, що увага сучасних дослідників зосереджується здебільшого на розкритті методів і прийомів, які забезпечують підвищення якості педагогічної підготовки фахівців на етапі її функціонування. Щодо пошуку змісту загальних і професіональних

компетенцій магістра економіки як майбутнього викладача, яка є основою їхньої педагогічної підготовки, то, як показує аналіз психолого-педагогічної літератури, в Україні ця галузь наукових досліджень уданий час лише переживає процес становлення.

Поки залишаються **невирішеними аспектами проблеми** (або слабко вивченими) питання узгодження системи педагогічної підготовки магістрів економіки із міжнародними професіографічними вимогами до їхніх загальних і професіональних компетенцій.

Метою статті є визначення основних компетенцій магістра економіки (загальних і професіональних), вимог до його особистості, які мають становити основу змісту педагогічної підготовки магістрів економіки.

Зважаючи на вищезазначене, **завданнями дослідження** було: 1) дослідити зміст загальних (ключових) і спеціальних (професіональних) компетенцій магістрів економіки; 2) сформулювати вимоги до особистості магістра економіки; 3) застосувати професіографічні методики для визначення готовності магістра економіки до виконання професійних завдань.

Переходячи до викладу **суті й результатів дослідження**, зазначимо, що загальні компетенції ми розглядаємо як такі, що необхідні людині для соціалізації в реальному житті, а професіональні – для виконання спеціальних функцій. Загальні компетенції формуються у процесі неперервної освіти людини, спеціальні – у процесі професіональної підготовки (професіональної освіти, підвищення кваліфікації, післядипломної освіти, стажування тощо).

Щодо *першого завдання* дослідження, нами з'ясовані основні напрями загальних компетенцій: політичні і соціальні компетенції; компетенції,

ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНИХ І ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ ЯК ОСНОВИ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАГІСТРІВ ЕКОНОМІКИ

необхідні для життя у полікультурному суспільстві; комунікативні компетенції; компетенції, пов'язані з появою суспільства інформації; здатність вчитися все життя як основа неперервної підготовки у професійному плані, а також особистому і громадському житті.

Здійснюючи педагогічну підготовку магістрів економіки слід мати на увазі той факт, що на сферу освіти специфічно впливають такі тенденції постіндустріальної економіки: стрімкий розвиток інформаційної "суми технологій" як спосіб подальшого підвищення ефективності всіх видів виробництв, оскільки їхні техніко-технологічні можливості досягли своєї природної межі; збереження і підвищення рівня ефективності суспільного виробництва, яке стає науко- й енергомістким, дорожчим і безлюдним, безвідходним і високопродуктивним; високий рівень інформатизації і комп'ютеризації виробництв, поширення гнучких автоматизованих виробництв, цехів і заводів-автоматів, автоматизація розумової праці працівників ведуть до відмирання професій і появи "універсального працівника"; суттєва зміна структури зайнятості – перерозподіл працівників із матеріального виробництва в сфері інформатизації, культури, охорони здоров'я, освіти, сервісу, дозвілля; значні втрати "робочого" часу на саморозвиток і самовдосконалення людини – ймовірно, що "найкориснішим для суспільства часом стає вільний час індивіда"; відмова від інформаційного навчання в підготовці кадрів на користь методологічного, коли працівник вміє самостійно знаходити і раціонально використовувати необхідну інформацію; нові інформаційні технології навчання суттєво скоротять терміни засвоєння освітніх стандартів, а традиційна професійна освіта буде втрачати свою актуальність; процеси інтеграції і диференціації наукового знання, інтеграції технічного і гуманітарного знання будуть замінені структуруванням банків даних і знань, створенням гіпертекстів, при цьому доступ до них буде відкритим для переважної більшості населення шляхом вмілого формування запиту (вміння шукати, відбирати, аналізувати і оцінювати інформацію); у структурі особистості незначне місце займе професійна спеціалізація і рівень кваліфікації працівника, а головне місце займе оволодіння ключовими компетенціями і залучення до загальнолюдських цінностей; високі технології і техніка суспільного виробництва інтенсивно проникають у домашнє господарство і повсякденний вжиток, особливо в частині інформатизації сім'ї, побуту; подолання відчуження людини від процесу і результатів праці,

які мають самоцінність для розвитку і самореалізації людини в житті; розширюється суспільний сектор науки, коли заняття науковою діяльністю стає можливим для будь-кого, хто бажає і підготовлений, – все більша кількість людей залучається до виконання і кваліфікованого використання результатів наукових досліджень, орієнтованих на вирішення практичних завдань; все більшу частку займає освіта за індивідуальними планами, яка враховує психолого-фізіологічні, генетичні та інші якості людини, що вимагатиме від вчителя не стільки дидактичної, скільки управлінської компетентності.

Але акцент у сучасному суспільстві робиться не просто на компетенціях, а на ключових компетенціях. Ключова компетенція – визначальна компетенція, тому що вона відповідає умовам реалізації, які не є обмеженими чи занадто специфічними, але є у деякій мірі універсальні. Щодо підготовки легко зрозуміти, чому віддають перевагу розвитку компетенцій "широкого спектру", здатних проявити себе у різних ситуаціях і умовах.

На нарадах і семінарах Ради Європи обговорювалися, у тому числі і проблема ключових компетенцій, список яких у контексті підготовки фахівця виглядає таким чином [1]. *Вивчати:* вміти знаходити користь у досвіді; організовувати взаємозв'язок своїх знань і впорядковувати їх; організовувати свої власні прийоми навчання; вміти вирішувати проблеми; самостійно навчатися. *Шукати:* замовляти різні бази даних; опитувати оточення; консультуватися у експертів; отримувати інформацію; вміти працювати з документами і класифікувати їх. *Думати:* організовувати взаємозв'язок минулих і сучасних подій; критично ставитися до різних аспектів розвитку наших суспільств; самостійно протистояти невпевненості і складності; займати позицію в дискусіях і виробляти свою власну думку; бачити важливість політичного і економічного оточення, у якому відбувається навчання і робота; оцінювати соціальні звички, пов'язані зі здоров'ям, споживанням, а також з оточуючим середовищем; вміти оцінювати твори мистецтва і літератури. *Співробітничати:* вміти співробітничати і працювати в групах; приймати рішення; улагоджувати конфлікти; вміти домовлятися. *Братися за справу:* включатися в проект; бути відповідальним; ввійти в групу чи колектив і внести свій вклад у загальну справу; довести солідарність; вміти організовувати свою роботу; вміти користуватися обчислювальними і моделюючими приладами. *Адаптуватися:* вміти використовувати нові інформаційні і комунікативні

ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНИХ І ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ ЯК ОСНОВИ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАГІСТРІВ ЕКОНОМІКИ

технології; довести гнучкість в умовах швидких змін; показати стійкість перед труднощами; уміти знаходити нові рішення.

Цей список ключових компетенцій не є вичерпним і кінцевим. Зі змінами у соціально-економічному житті суспільства і з розумінням тих чи інших загальнокультурних проблем і вирішення протиріч будуть висуватися нові вимоги до ключових компетенцій, які формуються освітою і самоосвітою. Якщо загальні ключові компетенції складають загальнокультурну компетентність будь-якого фахівця, то професійно спрямовані компетенції складають його професійну компетентність і професійну здатність.

Положення про те, що набуття компетенцій базується на досвіді, діяльності студента, ґрунтується на досягненнях теорії навчання (Г.С. Костюк, Ж. Піаже, Л.С. Виготський, Дж. Брунер та ін.). Щоб навчитися працювати – треба працювати, навчитися спілкуванню – спілкуватися, навчитися творчості – брати участь у вирішенні нестандартних, творчих завдань і реальних життєвих проблем. Неможливо привити молоді компетенції, необхідні для побудови демократичного суспільства, в авторитарно керованому університеті, де студенти не мають права вибору власної траєкторії навчання, самостійної мотивації тощо. Набуття компетенцій залежить насамперед від активності студентів, їх активної пізнавальної позиції. Тому необхідні реальні навчальні програми як набори професійних навичок, які є результатом досвіду студентів, набутого у повсякденному житті і роботі. Саме тому у професійній освіті, де є усвідомлений вибір спеціальності, можна залучати студентів до проектування своєї програми навчання.

Щодо *другого завдання* дослідження з формулювання вимог до особистості магістра економіки задля удосконалення системи педагогічної підготовки магістрів економіки на основі професійних якостей, ми звернулися до довідника “Основні професії американського бізнесу” [2]: економісти займаються економічним обґрунтуванням виробництва, просування, поширення і споживання продукції, що випускається; досліджують попит і пропозицію, формують план споживання ресурсів; формують інформацію для менеджерів, розробляючи плани виробництва і реалізації продукції, стратегію у сфері маркетингу і ціноутворення.

Підготовка економістів вимагає розвитку певних рис особистості, які відображають швидше не суму знань, умінь і навичок, а

швидкість їх набуття і пристосування до нових умов. До них відносимо: ініціативність, глибина економічного мислення (уміння об’єктивно і оперативно оцінювати події і взаємозв’язки у кожній господарській ситуації, відокремлювати головне від другорядного, прогнозувати тенденції розвитку і вибирати найбільш ефективні рішення); інноваційна активність (готовність і прагнення оновлювати продукцію, технологію, організацію виробництва і управління, долати інертність мислення – свою і партнерів); бережливість (вміння знаходити, раціонально розподіляти і економно витрачати ресурси); психологічна стійкість (почуття власної гідності, володіння собою у складних ситуаціях); готовність ще під час навчання робити свою кар’єру.

Праця економіста перетворює безпосередньо не матеріальні предмети праці, а комерційну, технічну і соціальну інформацію, яка тепер все більше пов’язана не з жорсткими планами, нормами, звітами і письмовими угодами, а з комп’ютерною графікою і особистісними контактами, які дають змогу швидко визначити суть проблеми, раціональні варіанти її вирішення та їх наслідки, зробити оптимальний вибір. Сучасний економіст дві третини часу витрачає на аналіз ринку і фінансів, перспективне прогнозування, роботу з людьми і контроль, навчання кадрів, реорганізацію підприємства згідно нових умов.

Хоча розвиток особистісних якостей особистості в ході педагогічної підготовки магістрів економіки важко оцінити, ми намагалися оцінити такі: уміння аргументувати свої рішення і відстоювати їх; уміння використовувати необхідну наукову літературу, довідкові матеріали і нормативні документи; схильність до ризику; чесність, дисциплінованість, ініціативність; уміння керувати колективом і працювати в ньому.

Експерти, якими були професійні економісти, відмічали, що застосування студентами знань на практиці (кооперативне навчання) допомагає набутти досвід у трьох сферах: підприємництво, готовність працювати і життєві навички. До підприємницьких здібностей експерти віднесли: прийняття рішень; стратегічне мислення; взаємодію з конкурентами; роботу в співробітництві; розуміння ризику і нагороди; постановку і досягнення мети.

Готовність працювати має прояв у навичках: роботи у командах, здатних до самоуправління; застосування знань і технологій; здатність планувати; прийняття відповідальності; здатність до критичного мислення; зібраність і самодостатність, працездатність і пунктуальність.

ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНИХ І ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ ЯК ОСНОВИ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАГІСТРІВ ЕКОНОМІКИ

Життєвими навичками є: комунікаційні навички; соціальні навички; здатність досягати консенсусу; вміння брати на себе відповідальність; самоповага; безконфліктність; витривалість; зміцнення цінностей і етики [3].

Виконуючи третє завдання дослідження, для визначення готовності магістра економіки до виконання професійних завдань ми застосували професіографічні методики, адже без конкретного знання професії і професійної діяльності важко давати рекомендації щодо оптимізації підготовки магістра економіки до професійної діяльності (як викладача економіки).

Нагадаємо, що термін “професіографія” походить від латинського “професіо” – “постійний фах, який є джерелом існування” і грецького “графо” – “пишу”. Професіографія як процес означає професіографічне дослідження, спрямоване на отримання результату – професіограми. Професіограма – документ, який містить дані про професію, або, як у нашому випадку, про проєктовані зміни і шляхи удосконалення професійної діяльності.

Серед вимог до фахівця, зокрема магістра економіки як викладача, який працює в системі “людина – людина”, сучасна наука виділяє стійкість до стресів і конфліктів. Взаємодія людей, інтеракція – центральна ланка діяльності викладача економіки (тому цю професію відносять до інтерактивних).

Досить великими є вимоги до культури мови, її виразності, точності, багатству модуляцій, інтелектуальної і емоційної насиченості, дикції, гучності, розбірливості тощо. Спеціальне тренування мови було корисним для майбутніх магістрів економіки як викладачів.

Особливими є і вимоги до уважності, і не лише як операційно-ділової, а й як морально-психологічної якості особистості, зокрема, до таких форм емоційної уваги, як емпатія, співчуття, чутливість до малопомітних зовні, але важливих внутрішніх змін поведінки, самопочуття, настрою партнера у спілкуванні. Без цього неможливим є індивідуальний підхід у навчанні, вихованні, будь-якій комунікації.

Більш різноманітними і складними є вимоги до емоційно-вольової сфери інтерактивної професії магістра-викладача економіки. Першорядного значення набуває стійкість до неадекватних реакцій на ситуації у професійній сфері. Відомий виховний лозунг “Клієнт завжди правий” для осмислення і реалізації у повсякденній практиці педагога вимагає високої загальної, інтелектуальної і емоційної культури фахівця. Професійно значимими негативними якостями

можуть бути властивості нервової системи, особливості темпераменту, психологічні і морально-психологічні риси і властивості особистості. Поряд із професійною компетентністю емоційно-вольова сфера і моральна стійкість значною мірою визначають професійну здатність магістра економіки.

Типовим станом під час роботи викладача часто є емоційно-вольова напруга (інколи – напруженість), пов’язана із творчим хвилюванням, відповідальністю, варіативністю ситуацій і їх вирішенням.

Психологічні вимоги до фахівців, які працюють в системі “людина – людина”, досить повно досліджені: стійке хороше самопочуття під час роботи з людьми; добре ставлення, чутливість; витримка; вміння стримувати емоції; здатність аналізувати свою поведінку і оточення, розуміти наміри і настрої інших людей; володіння мовою, мімікою, жестами; здатність знаходити спільну мову з різними людьми; вміння переконувати людей; акуратність, пунктуальність, зібраність; знання психології людей. Перешкоджають успіхові професійної діяльності: небажання працювати педагогом, недисциплінованість, лінь, зазнайство, неврівноваженість, грубість, неповажне ставлення до людей, невміння і небажання “взятися” з підлеглими, халатність, схильність розгублюватися у складних ситуаціях, боязнь відповідальності, “начальницька аутичність” – невміння вислухати і зрозуміти іншого, у першу чергу – студента.

Всі названі особливості і вимоги значною мірою враховані нами у професіограмі магістра економіки. Науковою основою професіограми є концепція особистісного і професійного розвитку студента-здобувача ступеню магістра економіки. Професіограма містить характеристику основних видів професійно-педагогічної діяльності магістра економіки як педагога: професійна орієнтація і адаптація студентів; діагностика професійної підготовки, вихованості і розвитку студентів; керівництво науковою творчістю студентів; проєктування дидактичної системи; дидактичне і методичне наповнення навчання; здійснення навчально-виховного процесу; науково-дослідна діяльність; самоосвіта і підвищення кваліфікації. Зміст професіограми свідчить про широкий діапазон професійно спрямованих видів діяльності магістра економіки як педагога – від професійної орієнтації абітурієнтів на навчання з напрямку “Економіка” до самоосвіти і підвищення кваліфікації.

Зважаючи на типові професійно-педагогічні завдання діяльності магістра економіки як

педагога, ми доповнили професіограму: сприяння появі мотивації навчання студентів; діагностика і прогнозування розвитку особистості і колективу студентів; розробка методики навчання, у т.ч. мережної; керівництво науковою творчістю студентів; формування професійних умінь, навичок і способів діяльності студентів; дидактичне і методичне забезпечення навчання; перевірка й оцінювання поточних результатів засвоєння навчального матеріалу; контроль і оцінювання професійних умінь і навичок студентів; психокорекція професійного розвитку студента; сприяння розвитку самоуправління в групі; професійне виховання, конструювання навчально-виховного середовища.

Особистісними якостями, яким ми надавали перевагу під час педагогічної підготовки магістра економіки як педагога, є: педагогічна спостережливість, професійна адаптованість,

Роблячи **висновок** з даного дослідження, зазначимо, що досліджений зміст ключових і професіональних компетенцій магістрів економіки, сформульовані вимоги до особистості магістра економіки, професіографічна методика дали змогу визначити зміст, складові напрямів педагогічної підготовки магістрів у економічному університеті на основі переважаючих видів діяльності магістра економіки як педагога, типових професійно-педагогічних завдань діяльності педагога вищої школи та його значимих професійно-педагогічних вмінь.

3. *Cris Elgood Handbook of Management Games and Simulation* www.oxfordchallenge.com

[illegible]

Серафим
архієпископ Рівенський, Острозький

[illegible]